

האם שמעתי את דופק השירה?

„למשקלים בשירה יש שמות: יאמבים, אנפסט, אמפיברך, דקטיל. אף-על-פי שיש יופי ומסתורין בשמות האלה, אינני מוצאת קשר אמיתי בינם ובין הולם הלב של השיר. מתי שומעים את דופק השירה? דבר אחד ידוע לי: שומעים אותו כמו לב.“

”וְאֶחָד קֵטֶרֶקֶטוֹן,
שֶׁסִּיפָה לוֹ טִמְפִּינְטוֹן,
הַתְּחַבֵּא בְּתוֹךְ שֶׁבִלּוֹל –
לוֹלִי-לוֹלִי-לוֹלִילוֹל“

(מרים ילך-שטקליס)

”השירה החרוזה לא ניתנת היתה להיעשות אילולא היתה רוחנו עצמה נתונה למהלכים לולאתיים שיגיוניים, אילולא היתה בנויה ממלאכת רקמה אין סופית, אילולא יכולנו אף אנו לצאת מן הרעיון שלנו ולשוב אליו, תוך שאנו נוגעים ב־בזמן באין ספור דברים אחרים הסובבים אותו.“

(פול ואלרי, מצרפתית: דורי מנור)

אני זוכרת את צעדי החרדה שלי שהפכו לטקס בלתי מודע יום-יום בדרכי הביתה מבית-הספר. לאחר שחלפתי באמצע עמק המצלבה, באור שמש עז או באפרורית גשמים וחלפתי סמוך למגזר המצלבה (פעם ביקרתי שם עם הכיתה. ילדי הכיתה ישבו על ספסלי עץ. א”מ בת כיתתי הודיעה לי שמעכשיו היא בן וקוראים לה אורי ושאותה הגדולה פיסלה לה בולבול מפלסטלינה) ובינות לחוביזות ולפרחי החרדל ולריצות המהירות כברק כי חשבתי שראיתי איש – כבדה מרוב סודות כבדים-כבדים ומרוב הסתרות (חוזרת וממששת את פני ללא ראי, בידיים מלוכלכות מעמל היום, בניסיון לגשש אחר קווי הבכי

ולהחביאם ומטביעה פסים שחורים מסגירים על הפנים הרטובות) – הייתי מגיעה לבדי אל הצל שמתחת לבתי השיכון בני שתי הקומות, הצמודים אלה אל אלה, חולפת סמוך לאדמה המוצלת, מצמיחת הצמחים והשרכים. סביבי נדף ריח שבלולים דבוקים לעלים ירוקים כהים, חלזונות דביקים הגיחו, טימפינטנים בקונכיותיהם, תולעים אפורות נולו והלכו בין גושי האדמה ופעם היה שם קיפוד מת שהיה חבוי זמן רב במותו. והייתי חוזרת ומשננת מתוך חרדה את ידיעות המוות או הגסיסה שחששתי שימתינו לי על סף הבית עם שובי, מיד עם דריכתי דריכה אחת אל תוך בית המשפחה. שיננתי בזה אחר זה את שמות הגוססים והנוטים למות בניסיון להכין את עצמי.

ריח הקיץ באמצע עמק המצלבה, ובחורף טימפינטנים בתוך קונכיות – זה לא היה דבר יפה או חסר יופי. זה היה המובן מאליו. ריח השבלולים הדבוקים לעלים, חילוון יוצא מן השבלול וידיים קטנות שחופרות באדמה הצמודה לבתים המוצלים ומעלות תולעים אפורות רכות שחולפות וזוחלות בין האצבעות, אורי כדורי וגושי אדמה קטנים. שיה שבעומק מאורתו חבוי קיפוד מת. מחבוא המחשבות.

זה היה מובן מאליו כמו הודעות באמצע הלילה: בית חולים, ניתוח חירום ארוך, כוס פלסטיק ורודה ארוכה (מסריחה מפטל ומלאה מים), השכן ז'אן-פייר באמצע הלילה (ז'מפייר במחשבת הילדות, כמו פיג'מה הפוכה-למחצה), התחשמלות (עיתונים מקופלים דחוסים בין הרצפה לקיר, מברשת, אור חזק דולק, כורסת הנדנדה האפורה מתנדנדת כנגד הקיר האחד הצבוע אדום), רהיטים כבדים עוברים ממקום למקום כמו פילים חומים באמצע הלילה. אבל לדקלום החרדה היה קצב. היו בו חזרות רבות וקבועות. היתה תבנית לחרדה. שורות החרדה חזרו על עצמן, זו אחר זו, בסדר קבוע. מה היה בטקס הזה? תמימות ילדותית אחוזת חרדה. ניסיון של ילדה קטנה לתעתע באלוהים. אתה לא תוכל להפתיע אותי. אני אבלבל אותך. שם אולי נולדה ההשבעה ההפוכה. בצל בתי השיכון הנמוכים הזהים נוסכי צל המסתורין בלב עמק המצלבה.

ניסיון של ילדה קטנה להתנות תנאים לאלהים ולומר לו: אני יודעת מה אתה רוקם לי. אני אהיה מוכנה. אתה לא תפתיע אותי. וייחול כמוס לחלוטין: אם אומר בסדר המדוייק את מילות האיום והנורא שאתה רוקם לי, אתה תדע שאני יודעת ולא תוכל להפתיע אותי. עם הזמן התקבעה כנראה התחושה שסדר המלים המדוייק והחוזר על עצמו שוב ושוב יכול להגן עלי. (אם כי ידעתי כבר שאיננו יכול להגן באמת). החרדה הלכה וגברה וכיסתה בזיעה קרה את הרקות והאיצה בהולם הלב ככל שהלכתי והתקרבותי אל דלת הבית שבקומה הראשונה. האם שמעתי אז את דופק השירה? האם הרגשתי אז את דופק השירה? האם זה הולם הלב של השיר? – הדקלום הקצוב והחוזר על עצמו של החרדה? התבנית הקבועה שמנסה במסגרתה להשביע את המציאות? (מהי השבעה בעצם?)

האם שמעתי את דופק השירה?

לא דפקתי על הדלת. לחצתי על הידית ופתחתי אותה. לחצתי על הידית והיא נשמטה מידי כמו ידית מצוירת על דף. קראתי: "שלום!" והמתנתי בלב הולם. בלבי חזרתי על שורות ההשבעה ההפוכה.

* * *

למשקלים בשירה יש שמות: יאמבים, אנפסט, אמפיברך, דקטיל. אף-על-פי שיש יופי ומסתורין בשמות האלה, אינני מוצאת קשר אמיתי בינם ובין הולם הלב של השיר.

*

לכל דבר יש משקל. גם לבכי של תינוק. גם לבכי של תינוקת. גם לבכי של תינוקת ששוכבת לבדה בעריסה ובכייה מהדהד לבדו ומכה בקירות האטומים המקיפים אותה. היא שומעת את הבכי שלה. היא שומעת אותו כמו ים. היא אינה זקוקה לקונכייה כדי לשמוע את הים. בלי להכיר מילה היא מרגישה איך היא נשמטת ואיך לופת אותה המוות. לבכי שלה יש קצב, אבל זה איננו קצב מרגיע. הבכי שלה הוא ים. אוזניה צוללות. היא צוללת וטובעת. היא איננה יודעת לחיות במים כי כבר נמשתה מן הרחם ונאלצה לנשום אוויר. היא קטנה מאוד וראשה רך ופתוח. בעולמה אין עדיין מילים. בעולמה יש חוט חיים לבן ונחוץ שבא והולך. היא בוכה אל חוט החיים ומנסה לאחוז בו באצבעותיה ובפיה. הוא נעלם. היא גרה בתוך הבכי שלה, בתוך רחש מחריש אוזניים. יש לו משקל. המשקל שלו אינו מערסל. יש לו צורה של מערבולת. הוא אוסף אותה אל תוכו והיא שוקעת. עוד לפני שנימושות מילים בפיה ובלבה, היא חשה את משקל הבכי שלה. הוא גואה ודועך וגואה כמו גלי הים. וכמו לים אין לו סוף. הוא תפילה חסרת-מילים ומתנדנדת מצד אל צד בעודה מוטלת על שפת התהום שאליה היא נופלת ונופלת ונופלת.

*

איזה צורך מספקים החרוז והמשקל? איזה צורך מספקת צורת השיר ההדוקה? האם אלה מגבלות חיצוניות, או שמא אלה זרועות המחזיקות את התינוקת הלא-מוחזקת שנשמטה אל התהום? אלה זרועות המושטות אל תוך המרחב הפתוח מפיל האימה שבציור "הזעקה" של אדורד מונק, אלה הזרועות המרגיעות והמנחמות (שאינן מופיעות בציור) האוחזות בדמות הזועקת ואוספות אליהן את הדמות הזועקת עם אימתה. אבל גם שיר שאינו חרוז ואיננו שקול יכול לנחם. מה מייחד, אם כן, את הנחמה הזאת? האם זו העובדה שכך יכול להיות לשיר גוף אמיתי ומשיש כגוף אמא, עם לב הולם בקצב קבוע המחזיר אותנו שוב ושוב אל אותו המקום "תוך שאנו נוגעים ב־בזמן באין ספור דברים אחרים הסובבים אותו" כמו שכתב ואלרי?

*

שתיים-עשרה ושלוש-עשרה שנים לאחר מכן – עדיין פחדתי כמו תמיד להירדם. אבל מרוב עייפות נחטפתי לפעמים לרגע אל תחילת השינה, ואז את נופלת ונופלת ונופלת מתוך עינייך הנעצמות אל התהום. את נחבטת בקרקע התהום ומקיצה אל הולם לב מטורף. הנה – אני כאן. אני כאן. אני כאן – נופלת ונופלת ונופלת אל תוך הפחד ונחבטת בתחתיתו ומקיצה בקצהו.

מקיצה בקצה הפחד החד כתער, על פני התער.

פול ואלרי כתבו: "טור השיר חייב לשאת אופי מאגני, שאם לא כן אין לו זכות קיום. זהו מצבה הטהור – טוהר שנברר ברור היטב וטופח תוך ניפוי מוץ השגגה – של אותה סגולה של השפה שלפנים היתה מוקדשת לאמונות הטפלות".

בסתיו שנתי השלוש-עשרה ישן סבי האהוב שלושה ימים ושלושה לילות בין גסיסה ומוות. בבוקר שלמחרת נמתח קו ישר במוניטור הירקרק, ההשבעות שלי לא פעלו. אלהים המית את סבי למרות שידעתי שהוא מתכנן להמיתו ולמרות שניסיתי בחשאי לסכל את מהלכיו. ההשבעות שלי לא פעלו.

כשנולדתי כבר היה חולה מאוד, אבל הוא אמר שהחליט להישאר בחיים בשבילי. לפני מותו הוא נכנס לניתוח מסוכן בידיעה שככל הנראה ימות בו, אבל הרופאים אמרו שבלעדי הניתוח לא יוכל לחיות אפילו עוד שעה אחת. אמי הודיעה לי שהוא בחר להיכנס לניתוח וחתם על הנייר אף-על-פי שידע שכנראה ימות. הניתוח אמור היה לאפשר לו לחיות את חייו כששקית חיצונית מחוברת לגופו ומחליפה חלק מאבריו הפנימיים. אבל הרופאים ידעו שהוא לא יעמוד בניתוח.

הוא ישן שלושה ימים ושלושה לילות בין גסיסה ומוות. עד שהתיישר הקו המקרטע במוניטור הירקרק. כנראה לא חלפו אלא ימים אחדים. סחרחורת איומה אחזה בי. ואני לא יכולתי לאחוז בשום דבר. גם אם עמדתי לרגע ונאחזתי בשולחן או בקיר, זה לא עזר לי. המשכתי ליפול וליפול וליפול בתוך ראשי המסתובב. גם אם שכבתי על גבי או על בטני או על צדי במיטה, זה לא עזר. נפלתי ונפלתי ונפלתי במהירות בלתי-נסבלת. הסתחררתי והסתחררתי בלי הפסק והעולם הסתחרר סביבי.

"מה מסתובב?" שאל אותי הרופא, "הראש שלך או העולם?"

ניסיתי לחשוב: מה מסתובב, הראש שלי או העולם? אבל לא יכולתי לחשוב. הכל הסתובב והסתחרר בלי הפוגה.

הרופא נתן לי צנצנת פלסטיק לבנה עם כדורים לבנים קטנטנים בתוכה. את הכדור מותר לבלוע רק אם הסחרחורת איננה נפסקת בשום פנים ואופן אחרי כל המאמצים להפסיקה.

הוא ניסה ללמד אותי לשבת, לשבת במיטה ולהישיר מבט אל הקיר הלבן שמול עיני. הקיר זו מצד לצד והיטשטש והסתחרר בד-בבד עם ראשי. לא יכולתי להקרישו לכדי מקשה אחת. הוא אמר לי להביט לפני ולספור עד שש-עשרה, כמה פעמים שאצטרך, שוב ושוב, עד שתתייצב התמונה לנגד עיני.

בלילות הסחרחורת שבהם לא יכולתי גם להירדם כלל, לא יכולתי אפילו להפוך את ראשי על הכרית כי כל תנודה קלה היתה כרוכה בהתגברות הסחרחורת עד כדי אובדן הכרה. הכרתי את עצמי בכל פעם לספור עד שמונה-עשרה כעין סגולת חיים. לא יכולתי להאמין שאחיה עד גיל שמונה-עשרה. לא יכולתי להאמין שאחיה עד סוף הלילה.

פחדתי גם שאראה את סבי בחלום אם ארדם. פחדתי שאראה את דמותו במותו לאחר שלא שמרתי עליו.

כעבור שנתיים ראיתי אותו. הוא הופיע כנער. הוא היה קצת שמנמן ולבנבן כבנעוריו ולא שדוף כבשנות גסיסתו. הוא גרב גרביים ארוכים עד ברכיו ולבש מכנסיים קצרים. ראיתי אותו בבית המרפא של תומס מאן, בסוף הרי האלפים.

*

זמן קצר לפני מותו לקחה אמי אותי ואת אחי אל הרי האלפים. האוויר היה דליל. הקרקע הלכה ונשמטה מתחת לרגלי שדרכו בשלג הפריך של סוף הקיץ. נגעתי בגדר עץ ורטט חשמלי חלף בי. הפעמונים על צווארי הפרות הידהדו כפעמוני חולים הקוראים לאחות בלילה.

אמי לקחה אותנו אל מפלי רייכנבך. היא סיפרה לנו ששם נהרג שרלוק הולמס. צעדנו לאורך השביל בטור עורפי עם אנשים רבים. ככל שהלכנו והתקדמנו, החריש רעש המפלים את אוזני יותר ויותר. לא יכולתי לשמוע דבר. אוזני התפוצצו. הן לא עמדו ברעש המפוצץ הזה. מבעד לרעש המפוצץ צעקו עלי שאני מוכרח להמשיך וללכת עד למפלים כי אין דרך אחרת: אף אחד לא יוכל לצאת משם אם לא אלך עד למפלים. אבל לא הייתי מסוגלת להמשיך.

*

היתה שורת עצי מחט בקצה חצר בית הספר. עמדתי שם לבדי. הילדים שיחקו בכדור בהמולה אחת. לא יכולתי להשתתף. באותה העת רציתי יותר מכל להיטמע בהמולה הזאת. ניסיתי לצרף את קולי לקולם ואת תנועותי לתנועותיהם ולא עלה בידי. הקול שלי התפרק. אוזני הלכו ונסתמו. פעמים רבות לא שמעתי מה אמרו לי. למדתי להשיב: "יכול להיות". אבל שם ליד שורת עצי המחט – שם עמדתי לבדי – היה לי קר – ושמעתי את א"מ שאמרה לי: "יש לך עור ברווז". הרגשתי איך הולך העלבון הצורב ותופח בגרוני. "לא", אמרתי בקול חנוק, "זה לא נכון". היא הצביעה על זרועותי שהשתרבבו מן השרוולים הקצרים. בשרי סמר – נקבוביות נקבוביות לבנות תפחו וסמרו לנגד עיני.

* * *

מתי שומעים את דופק השירה? ידוע לי שלא ניתן לשמוע אותו אלא מתוך בדידות גדולה. דבר אחד ידוע לי: שומעים אותו כמו לב.